

Поимање, карактеризација, класификации и индикатори на социјалната исклученост во домувањето во Македонија

Резиме

Овој труд ја третира социјалната исклученост во домувањето, како комплексен социјален феномен со сопствена карактеризација, класификации и индикатори, сите во силна корелација со останатите форми на социјална маргинализација.

Според пристапот елабориран во трудот, социјалната исклученост во домувањето е последица на три основни бариери - економската, социо-културната и правната, кои, истовремено, се ставаат во релација со лицата кои по оваа основа се соочуваат со социјалната исклученост, но и со локалитетите за живеење кои се сегрегирани заради определен сплет на социјални околности.

Во недостаток на прецизно развиени индикатори кои посочуваат на социјална исклученост во домувањето во Македонија, трудот презентира индиции кои реферираат на супстандардното и сиромашното домување, го ограничуваат пристапот до стани и извори на финансирање за унапредување на домувањето, или имплицираат правна несигурност која произлегува од неформалниот карактер на домувањето.

Поимањето на социјалното домување како компензирачки механизам на социјалната исклученост во домувањето, исто така, е предмет на интерес на трудот. Набележано е дека се работи за концепт кој во Македонија е разбран на различни начини и носи ризици од погрешни интерпретации, но и дека од нормативната рамка за домувањето која е во создавање се очекува да не се ограничи на проектите за изградба на социјални станови во државна сопственост наменети за специфични целни групи, туку да се отвори за интегрален пристап кон намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во домувањето.

Клучни зборови: домување, социјална исклученост, сиромаштија, социјално домување.

Вовед

Концептот на социјалната исклученост стана клучна тема во академската и политичката дебата во текот на 1990-тите. Првобитно развиен од социолошката мисла со интерес фокусиран на врската меѓу поединецот и општеството, последниве две децении тој нашироко се применува за реферирање кон кумулативната маргинализација во однос на производството, потрошувачката, социјалното вмрежување и донесувањето одлуки. Во традиционален контекст, ова е рефлектирано како лишено од способност за економска, социјална и политичка интеграција заради непоседување финансиски средства или конвенционални способности, а во иновативниот контекст - како непоседување културолошки квалитети или пристап до информации.

Ова широко и комплексно толкување на улогата на поединецот, институциите и пошироката општествена средина, одамна го надмина разбирањето според кое зголемувањето на социјалната исклученост се сфаќаше само како уназадување на трендот насочен кон намалување или затворање на јазот меѓу богатите и сиромашните. Наспроти оригиналната интервенција на Рене Леноа, кому му е припишана заслугата за воведувањето на терминот со реферирање кон административна пречка за пристап кон државните механизми на социјална заштита на Франција (види: Todman, 2004), современото поимање на социјалната исклученост вклучува материјална и нематеријална компонента, објективна и субјективна

димензија, активна и пасивна форма, дистрибутивен и релациски аспект, на кои уште може да им се припише конститутивна релевантност и инструментална важност (види: Silver, 1995; Bhalla and Lapeyre, 1997; Sen, 2000).

Феноменологија на социјална исклученост во домувањето, карактеризација и класификации

Социјална исклученост во домувањето претставува комплексен социјален феномен во силна корелација со останатите форми на социјална маргинализација. Третирано како легитимна компонента во спектарот претпоставки на социјалната вклученост – од „сигурност, преку вработување, приход, имот, кредит, земја, минимално ниво на потрошувачка, образование, вештини, културен капитал, државјанство и правна еднаквост, демократско учество, пристап кон јавни добра, до семејство и социјабилност“ (Silver, 1995: 60) – домувањето, истовремено, е во релација со лицата, семејствата или домаќинствата кои врз некоја основа се соочуваат со социјална исклученост, со местата или локалитетите за живеење кои се маргинализирани заради определен сплет на социјални околности, но и со регулаторната рамка во која се остварува правото на домување. Истовремено, домувањето е во тесна врска со здравјето, образованието и општата благосостојба на поединецот и семејството, а влијае и врз функционирањето на заедницата, како и генерално, на социјалната кохезија.

За еден дел од авторите, исклученоста од пристојното домување и комуналните услуги се наоѓа меѓу „трите типа на посебна исклученост, која ја има издигнато јавната свест во Европа“, која, патем, има и „етничка или мигрантска конотација“ (Rodgers, 1995: 44). Уште повеќе, домувањето може да има директно учество во исклученоста, со оглед дека групирањето на сиромашните во реоните без санитација, чиста вода, рекреативни содржини, стабилна снабденост со електрична енергија и други услуги, може истата директно да ја промовира. Притоа, просторната сегрегација добива третман на преовладувачка грижа, со оглед дека „населувањето во вакви локации може да стигматизира, може да води кон крeвко здравје и може да ја направи интеграцијата во заедницата многу тешка“ (ibid: 45). Од тие причини, многу автори укажуваат на потребата од широк пристап кон создавање квалитетни места за домување, при што ќе се води сметка за „растојанијата, густината, различноста, соодветноста за живот, поврзливоста и расположивоста на работни места од кои ќе се создава приход“ (види: Turok, 2008).

Во оваа смисла, ако може да се направи една генерална поделба на факторите кои ја условуваат социјалната исклученост во домувањето, тогаш тоа би биле: (i) фактори независни од потесното разбирање на домувањето, главно социјална маргинализација заради материјална сиромаштија, невработеност, асоцијално поведение или друга специфична социјална констелација која продуцира традиционално социјално исклучени категории во домувањето (бездомници, бегалци и

внатрешно раселени лица, деца без родителска грижа, жртви на семејно насилство, номади); и (ii) фактори кои се дел од системот на домувањето, главно поврзани со разбирањето, дефинирањето и регулирањето на социјалното домување.

На уште една врска меѓу домувањето и социјалната исклученост укажува Хулс (види: Hulse, 2008), и тоа во фактите дека: (i) недостапното домување придонесува кон финансиски удар или притисок кој влијае врз семејните односи, економската и социјалната партиципација, (ii) домувањето влијае и врз здравствената состојба која последователно, исто така, влијае врз економската и социјалната партиципација, и (iii) домувањето е значајно за постигањата во образованието, што, повторно, влијае врз економската и социјална партиципација. Таа, истовремено, препознава исклученост од домување и исклученост преку домување, а најзначајните аспекти на исклученост се мобилноста без избор, локациите со недоволно јавни услуги, небезбедноста и нестабилноста.

Конечно, во смисла на достапност, најголемиот број автори препознаваат три основни бариери за социјална вклученост во домувањето - економска, социо-културна и правна, кои, всушност, претставуваат ранливост по основ на:

- Пренаселеност на домот, изразена во потпросечна корисна станбена површина по член на домаќинството, и паралелно со тоа, супстандардноста на условите на домување, изразена преку недостаток на комунални приклучоци и друга инфраструктура, или неквалитетна и небезбедна

- конструкција;
- Просторна сегрегација на етнички, или други видови заедници со сопствени културни и социјални матрици, како резултат на наследени стереотипи;
- Ризик од загуба на станарскиот статус заради правна несигурност, резултат на промена или доследно спроведување на законите од областа на просторното и урбанистичко планирање, како и градбата.

Индикации на социјална исклученост во домувањето во Македонија

Посебно развиени индикатори на социјалната исклученост во домувањето во Македонија не постојат. Развиени се општи индикатори на состојбата на станбениот фонд и профилот на домаќинствата, најавени се стандарди со кои се определува минималното и соодветно домување, а последните години се прават обиди за воспоставување правна рамка за социјално домување. Во оваа смисла, може повеќе да се зборува за индикации, отколку за индикатори на социјалната исклученост во домувањето. Во локални услови, тоа, главно, е илустрирано од:

- Карактеристиките на супстандардното и сиромашното домување, како и пристапот до нов стан и извори за финансирање на домувањето кои имплицираат економска бариера;
- Пристапот до социјално домување што имплицира социјална и често политичка бариера;
- Социјална исклученост по основ на

правна несигурност што имплицира правна бариера.

Супстандардното и сиромашното домување во Македонија имаат многукратни облици кои не може да бидат дефинирани со едноставни параметри. Сепак, основното разбирање на супстандардното домување вклучува отсуство на соодветни приклучоци кон електричната, водоводната и канализационата мрежа, пренаселеност на домот - споредено со просечната корисна станбена површина по една станбена единица, која во Македонија изнесува 71,21 м², односно 19,72 м² по член на домаќинство (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2005: 50) или немање правна основа за сопственост или користење на живеалиштето. Нестабилните, не многу солидни конструкции, исто така, се многу чести меѓу супстандардните домови, како и домовите кои заради низа технички недостатоци се третираат како нездрави и носат ризици од болести.

Во оваа смисла, и покрај тоа што проценките укажуваат дека во Македонија има околу „100 супстандардни населби во кои живеат околу 274.000 жители“ (World Bank, 2005: 46), широко е убедувањето дека бројот на вакви населби и семејства кои живеат во супстандардни услови е многу поголем. Најинтензивни периоди во поглед на изградба на нови станови во Македонија беа 1970-тите и 1980-тите години, што значи дека просечната старост на станбените згради во Македонија е околу 30 години. Со оглед на тоа што општата сиромаштија во последните години постојано расте: 31,1% во 2009 година (Државен завод за статистика, 2010а) наспроти 18,1%

во 1996 и 20,7% во 1998 година, лошото и недоволно одржување на станбениот фонд е една од главните причини за актуелната ситуација со сиромашното домување во Македонија.

Уште повеќе, трошоците за домување меѓу домаќинствата во Македонија се пропорционално најниски меѓу семејствата со најниски приходи, што асоцира на кумулативна исклученост. Во 2008 година најсиромашните домаќинства на домување потрошиле само 3,8% или 2.508 денари годишно од употребените средства, споредено со најбогатите домаќинства, кои на домување потрошиле 9,4%, или 146.843 денари (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2009а). Со оглед на тоа што во структурата на приходите на најсиромашните семејства доминираат приходи по основ на пензиско осигурување, станува јасно дека најмалку на домување троши старосната група над границата на пензионирање.

Во поглед на купувањето нов стан како решение на постојното супстандардно или сиромашно домување, се смета дека условите за купување во Македонија се крајно неповолни, главно заради високите цени кои се последица на континуирано ниското ниво на градежната активност во областа на домувањето во текот на целиот транзициски период, паѓајќи од 5 новоизградени стана на 1.000 жители во 1990 година, на само 1,6 во 1998 (UNESCE, 2000: online), за во 2008, овој број да изнесува 2,5 (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2009б: 18).

Притоа, цената на квадратен метар корисна станбена површина во главниот град, кој вдомува 1/3 од популацијата

во државата, варира од 40.000, до 100.000 денари. Таа се зголеми двојно во последните 7 години, додека просечните плати само благо растат и во септември 2010 година изнесуваат околу 20.500 денари. На овој начин, за да се купи стан од 60 м², со просечната цена од 55.556 денари (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2009б: 17) потребни се околу 165 просечни нето плати, односно приход од 13,5 години работа без да се троши на ништо друго, или од околу 40 години работа ако од платата се одвојува 1/3. Оттука, според различни проценки, повеќе од 30% од урбаното население во Македонија не може да си дозволи било каков тип стан понуден на пазарот.

Како последица на ова, во Македонија е честа појавата повеќе генерации да живеат во една станбена единица. Имено, во земјата секоја година се склучуваат околу 15.000 бракови (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2010в), што изнесува 7,5 бракови на 1.000 жители. Знаејќи дека само 1,6 до најмногу 2,5 нови станови на 1.000 жители се градени во текот на последните 15 години, очигледниот диспаритет не им остава друг избор на младите брачни двојки.

Истовремено, достапноста на поволни станбени кредити или други форми на финансирање на станбената изградба, е тема која се дебатира со години, без било каков позитивен исход за потенцијалните купувачи, иако е познато дека во периодот на централно водената економија, оние кои планираа да купат стан, или да градат куќа, имаа на располагање кредити со ниски каматни стапки.

Во смисла, пак, на пристап кон пазарот за изнајмување станови, само 10% од

домаќинствата во Македонија не поседуваат сопствен стан (World Bank, 2005: 25), што укажува дека не може лесно да се постават индикатори за цената на изнајмување на станбена единица во Македонија, наспроти просечниот приход. Традиционално, Македонија има висока стапка на приватна сопственост врз станбениот фонд, а по приватизацијата во периодот на 1990-тите, дури 95% од станбените единици во Македонија се во приватна сопственост - бројка која е повисока од просекот во многу градови и земји на Европската Унија (види: CRPRC Studiorum, 2003).

Иако високиот процент на приватизација на станбениот фонд делумно ја релативизира потребата од станови за изнајмување, тоа, секако, не ја исклучува одговорноста на општеството (и државата) кон определени социјални категории. Во вакви услови, одговор на социјалната исклученост во домувањето, и истовремено наследник на напуштениот концепт на општествена сопственост на станбениот фонд последните години Македонија бара во социјалното домување - концепт кој локално е разбран на различни начини и носи ризици од погрешни интерпретации. Истото, имено, често се става во контекст, односно реферира и на обезбедувачот на овој посебен вид домување, но и на целната група за која домувањето се обезбедува, па како последица на таа и на други недоречености, сè уште се чека на конзистентен закон за социјално домување.

За жал, дури и при најдобри законски решенија, социјалното домување нема да даде сериозен и брз придонес во намалувањето на социјалната исклученост во домувањето. Имено, краткиот преглед на бројот на новоизградени станови во

2008 година (5.144) покажува дека само 224 (4,3%) се некаков облик на државна или јавна инвестиција (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2009б). Во тие рамки уделот на станови на кои потенцијално може да им се припише конотација на социјално домување е уште помал: вкупниот број на станови во државна сопственост на крајот на 2009 изнесува 5.657 (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2010г), што изнесува само околу 0,9% од вкупниот станбен фонд во земјата.

Конечно, во сферата на правната несигурност која, исто така, имплицира социјална исклученост во домувањето, се проценува дека во Македонија има околу 40.000 бесправно изградени објекти за домување, од кои околу 80% се наоѓаат во субурбаните подрачја на главниот град Скопје. Само во 2009 година, бројот на бесправно изградени објекти во земјата изнесува 1.818 (Државен завод за статистика на Република Македонија, 2010д). Нивната класификација укажува, главно, на три типа на нелегалност, при што во првите две групи може да се препознае умерена, а во последната, голема засегнатост на јавниот интерес, што, пак, создава отпор кон поширока општествена акција во правец на ублажување на несигурноста. Имено, се работи за: (i) градби кои се изградени на сопствено земјиште, без да се обезбедат потребните дозволи; (ii) градби кои се изградени со пренамена на земјоделско земјиште во градежно, и (iii) градби кои се изградени на државно или на сопствено земјиште, но истите се наоѓаат во посебни заштитени зони во градовите (види: Канцеларија за контакт помеѓу НВО и Собранието на Р. Македонија, 2007).

Притоа, факт е дека голем број домаќинства од супстандардните населбени ниту поседуваат некакви права над земјиштето на кое се изградени нивните куќи, ниту ја имаат потребната градежна документација. Долгите законски процедури, како и нивната честа измена, заедно со високите трошоци кои се дел од легализацијата на живеалиштата, исто така, не им се наклонети на сиромашните. Бидејќи најголем дел од супстандардните живеалишта се дивоградби уште од нивната изградба, не постојат релевантни податоци кои ќе ја разјаснат имотно-правната состојба на овие објекти. Во некои од тие населби, речиси секоја трета куќа не може да ги утврди границите на својата парцела, а еден дел од станарите, всушност, не знае на кого му припаѓаат парцелите, ниту, пак, знаат кога биле изградени нивните куќи.

Постојна нормативна рамка во Македонија, засегнати и препознати целни групи

Заедно со сиромашните, социјална група кај која се евидентирани најлошите примери на супстандардно домување во Македонија, е ромската етничка заедница. Познато е дека заедниците на Ромите, главно, се лоцирани на перифериите на градовите - најчесто тоа се пренаселени, импровизирани населби кои наликуваат на гето, со типичен недостаток на основната инфраструктура, како: вода за пиење и санитација, асфалтирани патишта, или поврзаност со електричната мрежа. Во многу градови, ромските семејства живеат во мали, просторно и социјално сегрегирани населби. За жал, ромските семејства, најчесто, немаат редовен приход и затоа не се во

состојба да планираат подобро домување, за подолг период. Најголем дел од нив не можат да си дозволат да плаќаат дополнителни сметки, вклучувајќи ги и станбените трошоци, со оглед дека нивниот тековен приход е доволен само за задоволување на основните потреби.

Покрај сиромашните и ромската етничка заедница, помали социјални групи кои се засегнати од несоодветен пристап кон домувањето, се бездомниците и децата без родителска грижа. Оддалечените рурални заедници припаѓаат на социјална група која, исто така, може да се третира како маргинализирана, во поглед на пристапот кон здрава вода и санитација, како елементи на минималното домување.

Во оваа смисла, скромната нормативна рамка во областа на домувањето во Македонија препознава шест категории на станбено необезбедени граѓани кои се потенцијални корисници на социјални станови: (i) деца без родители или родителска грижа; (ii) корисници на социјална и постојана парична помош; (iii) лица погодени од елементарни – природни непогоди; (iv) инвалидни лица и лица на кои им е потребна помош и грижа од други лица; (v) лица припадници на ромската заедница социјално загрозени, и (vi) самохрани родители со малолетни деца (Службен весник на Република Македонија, 2009: 4). Постојната институционална поддршка и помош во областа на домувањето, за овие категории е концентрирана на изградба на станови кои се издаваат, преку задолжување кај Банката за развој при Советот на Европа, подоцна реорганизирана и именувана како изградба на социјални станови според Програма за изградба и одржување на

станови во сопственост на Република Македонија.

За адресирање на овие и на поголем број други отворени прашања, дефинирани се и долгорочни, национални стратешки насоки на идната политика на домувањето, пред сè во Стратегијата за домување подготвена од Министерството за транспорт и врски, која го вклучува и Законот за домување, донесен во 2009 година. Постигнувањето на долгорочен, стандардизиран и хармоничен развој на домувањето, согласно со современите стандарди за квалитетен живот, е основната цел на оваа Стратегија (види: Министерство за транспорт и врски на Република Македонија, 2007). Стратегијата вклучува анализа на состојбата во областа на домувањето, приоритети и цели на стратегијата, фактори кои влијаат врз политиката на домување, правна рамка, субјекти вклучени во спроведување на стратегијата за домување, мерки и активности за спроведување, како и индикатори кои ќе го стандардизираат и мерат развојот во оваа област.

Стратегијата, притоа, посебно, но ограничено го третира социјалното домување и домувањето на ранливите групи, предвидува и донесување на посебен закон за социјално домување, но концепциски не предвидува нова ориентација и структурни реформи во правец на обезбедување системски механизми кои ќе го јакнат социјалниот станбен фонд во Македонија, како еден од најскромните во Европа. Стратегијата, исто така, не ја специфицира, ниту ја моделира најавената реална и одржлива финансиска поддршка на социјалното домување.

Од своја страна, Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост (види: Министерство за труд и социјална политика на Република Македонија, 2010), социјалната исклученост во домувањето ја третира во поголем дел од нејзината комплексност, при што трите основни бариери кон пристојното домување - економската, културната и правната - истовремено се ставени во релација со лицата кои по оваа основа се соочуваат со социјална исклученост, но и со локалитетите за живеење кои се маргинализирани заради определен сплет на социјални околности. Притоа, социјалното домување е препознато само како еден од компензирачките механизми на социјалната исклученост во домувањето.

Конечно, на одредена нормативна рамка може да се реферира и во областа на справување со бесправната градба. Се смета, имено, дека Уставот на Република Македонија дава поголема заштита на економските интереси на градителите на нелегалните градби преку заштитата на сопственоста и неповредливоста на домот, споредено со заштитата на јавниот интерес. Во иста насока, на економските и социјалните права и интереси на оваа засегната категорија обврзуваат и меѓународни акти, меѓу кои и Виенската декларација за неформалните населби во Југоисточна Европа (види: Ministerial conference on informal settlements in South Eastern Europe, 2004).

Скица за интегрален пристап кон социјалната вклученост во домувањето

Инвестирањето во домување и, особено, во унапредување на домувањето на социјално-маргинализираните и исклучени групи, претставува скап и долгорочен зафат, со мал опфат на популацијата. Како таков, политички е неконјунктурен и редовно се наоѓа ниско на политичките агенди.

Од своја страна, пристапот кој социјалното вклучување во домувањето редуцира на изградба на симболичен број социјални станови за изнајмување, игнорира големи засегнати групи кои се социјално исклучени во областа на домувањето. Имено, било каква иницијатива во оваа сфера не смее да се затвори во проектите за изградба на социјални станови во државна сопственост наменети за специфични целни групи, туку да се отвори за интегрален пристап кон намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во домувањето.

Во оваа смисла, долгорочните цели треба да вклучат – од намален степен на супстандардни услови на домување, изразени преку недостаток на комунални приклучоци и друга инфраструктура, некавалитетна и небезбедна конструкција, преку намален степен на пренаселеност на домот, изразена во потпросечна корисна станбена површина по член на домаќинството, до сузбиена просторна сегрегација на етничките и други видови заедници, како последица на постојни културни и социјални матрици. Намалениот ризик од загуба на станарскиот статус заради правна

несигурност, како резултат на промена или доследно спроведување на регулативата од областа на градбата и областа на просторното и урбанистичко планирање, исто така треба да се вброи меѓу долгорочните цели.

Независно од нив, определен фокус на социјалното домување, со прецизен опис и дефинирање на целната група, останува неминовна алтернатива на веќе воспоставената пазарна логика и механизми во овој сектор, при што интегралниот пристап би бил обезбеден преку комплексни механизми: од прецизно дефинирање и распределба на актерите, улогите и одговорности во секторот на социјално домување - со вклучување на локалната јавна администрација, невладиниот и деловниот сектор, до дефинирање претпоставки, механизми и институции за капитално финансирање на социјалното домување и постигнување развиен социјален станбен фонд кој ќе вклучи фискални механизми и носители, како и социјално мотивирани инвеститори или јавно-приватни партнерства.

Тоа, секако, нема да биде возможно без формирање и дефинирање на права и одговорности на регулаторно тело за социјално домување, кое, потоа, ќе обезбеди лиценцирање на обезбедувачи на услуги на социјално домување, посебно дефинирани видови на услуги и стандарди за минимум квалитет и, секако, кредибилна и транспарентна постапка за стекнување и губење на правата на користење социјален стан.

Литература:

- Bhalla, Ajit and Frederic Lapeyre (1997) "Social Exclusion: Towards an Analytical and Operational Framework", in *Development and Change*, Vol. 28, pp. 413-433, London: Blackwell Publishers
- Државен завод за статистика на Република Македонија (2005), Вкупно население, домаќинства и станови според територијалната поделба на Република Македонија од 2004 година, Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија
- Државен завод за статистика на Република Македонија (2009а), Потрошувачка на домаќинствата во Република Македонија, 2008, Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија
- Државен завод за статистика на Република Македонија (2009б), Градежништвото во Република Македонија 2004-2008, Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија
- Државен завод за статистика на Република Македонија (2010а), СООПШТЕНИЕ: Во 2009 процентот на сиромашните изнесува 31,1% , Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија
- Државен завод за статистика на Република Македонија (2010б) СООПШТЕНИЕ: Просечната месечна исплатена нето-плата по вработен, септември 2010 г., Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија
- Државен завод за статистика на Република Македонија (2010в), СООПШТЕНИЕ: Зголемен бројот на склучените и разведените бракови во 2009 година, Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија
- Државен завод за статистика на Република Македонија (2010д), СООПШТЕНИЕ: Бројот на станови во државна сопственост во Република Македонија на крајот на 2009 година изнесува 5.657, Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија
- Државен завод за статистика на Република Македонија (2010д), СООПШТЕНИЕ: Бројот на бесправно изградени објекти на територијата на Република Македонија во 2009 година изнесува 1.818, Скопје: Државен завод за статистика на Република Македонија
- Канцеларија за контакт помеѓу НВО и Собрание на Р. Македонија (2007), *Анализа на Иницијатива за легализација на дивоградбите*, Скопје: Канцеларија за контакт помеѓу НВО и Собрание на Р. Македонија, достапно на:
<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=1900&gid=111&tid=3&page=analysis.php>
- Ministerial conference on informal settlements in South Eastern Europe (2004), *Vienna Declaration on Informal Settlements in South Eastern Europe*, Vienna: OSCE Hofburg, 28 September – 1 October 2004, достапно на:
http://www.stabilitypact.org/housing/f%20-%20050415_Vienna%20Declaration.pdf
- Министерство за транспорт и врски на Република Македонија (2007), *Стратегија за домување на Република Македонија (2007-2012)*, Скопје: Министерство за транспорт и врски на Република Македонија, достапно на:
http://mtc.gov.mk/new_site/mk/storija.asp?id=612
- Министерство за труд и социјална политика на Република Македонија (2010), *Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020*, Скопје: Министерство за труд и социјална политика на Република Македонија, достапно на:
<http://www.mtsp.gov.mk/?ItemID=BD66FCC3A7FBCB47AB9150CBFEC2C96>
- Rodgers, Gerry (1995), "What is Special about a Social Exclusion Approach", in *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, edited by Gerry Rodgers, Charles Gore, and Jose Figueiredo, Geneva: International Institute for Labour Studies.

Sen, Amartya (2000), *Social Exclusion, Concept, Application, Scrutiny*. Social Development Papers No. 1, Asian Development Bank: Office of Environment and Social Development, достапно на:

http://www.adb.org/documents/books/social_exclusion/social_exclusion.pdf

Silver, Hilary (1995), "Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion", in *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*, edited by Gerry Rodgers, Charles Gore, and Jose Figueiredo, Geneva: International Institute for Labour Studies.

Службен весник на Република Македонија (2009), Одлука за распределба на социјалните станови, како и условите за нивно користење изградени со програмата за изградба и одржување станови сопственост на Република Македонија, Скопје: „Службен весник на Република Македонија“, бр. 96/2009

„Службен весник на Република Македонија“ (2009), Закон за домување, Скопје: Службен весник на Република Македонија бр. 99/2009, достапно на:

<http://www.pravo.org.mk/documentDetail.php?id=4647&gid=93&tid=1&page=documentlaws.php>

Todman, Lynn (2004), *Reflections on Social Exclusion*, paper, Italy: University of Milan, Department of Sociology and Social Research

Turok, Ivan (2008) "Housing and Social Inclusion: A UK Perspective", presentation at AHURI Annual Conference, October 7th, 2008, Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute

UNECE (2000), "Total number of dwellings completed per 1000 inhabitants in 1990, 1995, 1997 and 1998", in *Bulletin of Housing and Building Statistics for Europe and the North America 2000*, достапно на:

<http://www.unece.org/hlm/prgm/hsstat/00pdf/H12.pdf>

World Bank (2005), *FYR of Macedonia Poverty Assessment for 2002–2003*, Poverty Reduction and Economic Management Unit, Europe and Central Asia Region, достапно на:

<http://go.worldbank.org/9BXYN8WMO0>

Habitat for Humanity Macedonia (2004) *Housing Need Assessment Macedonia (2005)*, Skopje: Habitat for Humanity Macedonia

Hulse, Kath (2008), "Understanding the importance of home and place as the foundation stone for social inclusion", presentation at AHURI Annual Conference, October 7th, 2008, Melbourne: Australian Housing and Urban Research Institute

CRPRC Studiorum (2003), *Report on Poverty Housing in Europe and Central Asia*, Skopje: CRPRC Studiorum, достапно на:

<http://studiorum.org.mk/en/?p=242>

Understanding, characterisation, clasification and indicators for the social exclusion in the housing in RM

Summary

This paper elaborates on the social exclusion in housing sector as a complex social phenomenon with its own characterization, classifications and indicators – all in strong correlation with other forms of social marginalization.

Based on the approach elaborated in this paper, the social exclusion related to the housing is a consequence of three fundamental barriers – economic, socio-cultural and legal, which at the same time are related to the persons that are facing the social exclusion in this segment, and to the living quarters and locations that are segregated as a result of a given set of social circumstances.

While lacking precisely developed indicators for measuring the social exclusion in the housing sector, this paper is presenting points that refer to the substandard and poverty housing, limit the access to a home and to the financial sources for improvement of the housing, or imply legal insecurity resulting from the informal character of the housing.

Understanding the social housing as a compensating mechanism of the social exclusion in the housing sector is also of interest to this paper. It is observed that in Macedonia, this concept is understood in various ways, with risks of misinterpretation, but also, that the normative framework for the housing sector which is in development, is expected to envision beyond the projects for the construction of state-owned social dwellings for specific population groups, that way enabling a perspective for the integrated approach towards poverty reduction and social inclusion in the housing sector.

Key words: housing, social exclusion, poverty, social housing